

NAUČNA ANALIZA LIČNOSTI
(The Scientific Analysis of Personality)

Marija Novosel

Fakultet za defektologiju – Zagreb

Prispjelo: 18. 05. 1979.

Ovu knjigu R.B. Cattella izdao je 1978. beogradski izdavačko-grafički zavod u prijevodu Slobodana Petkovića. Ima 475 stranica. Izvorno izdanje knjige izašlo je još 1966. godine u Chicagu, Illinois.

Čitajući ovaj prijevod, može se steći dojam da stvari u tom pogledu stoje mnogo bolje nego što stvarno stoje. To je zbog toga što je Cattell potpuno odan svojoj faktorskoj viziji ličnosti.

U vrlo iscrpnom predgovoru ovom prijevodu B. Popović opisuje Cattella kao ličnost blistava duha i posebno se osvrće na glavni motiv koji se povlači kroz Cattellove ideje o ličnosti. Dok je metodu faktorske analize preuzeo od prethodnika (napose svog učitelja Spearmana), ideju „ličnosti u hiperprostoru”, kako smatra B. Popović, nije samo razradio nego se za nju i borio. To je bilo u doba kad je mjerenje ličnosti bilo teško zamislivo. Cattell ličnost predstavlja *položajem njegovih osobina* (pomoću nekih profila) u *psihološkom prostoru*, a ne u ravnini. Cattell to prikazuje kockom i naziva matematskim nazivom: *hiperprostor*. Ljude, smatra on, nije moguće prikazati samo jednom crtom ili dimenzijom nego njihovim većim brojem. Tako se prikazuju *sve crte svih ljudi* kao položaji točkaka u prostoru.

Ukoliko se tu jave **rojevi** sličnih ljudi, može se govoriti o *tipovima*. Ti su tipovi drugačije određeni nego u ranijim tipologijama (na osnovi nove logike). On to upoređuje s galaksijama u astronomskom prostoru (rojevi sličnih ljudi koji su izdvojeni u praznom prostoru).

Knjiga se sastoji od 12 poglavlja. U **prvom poglavlju** Cattell razmatra metode proučavanja ličnosti: historijski pristup, klinički pristup, te multivarijatne i univarijatne eksperimentalne metode. U **drugom poglavlju** govori o razvoju ličnosti pod utjecajem sredine i nasljedja, te se upušta u opširnu polemiku.

Treće poglavlje je posebno zanimljivo, pa o njemu treba reći nešto više. Tu počinje, da tako kažemo, „pravi” Cattell. Poglavlje nosi naslov: „Struktura ličnosti – veće dimenzije”. Najprije tumači pojam korelacije, interkorelacijskih matrica i faktorsku analizu primijenjenu na analizu ličnosti, te razmatra tri načina dobivanja podataka o ličnosti (putem procjene drugih ljudi ili „L” podaci, upitnicima koje osoba sama ispunjava ili „Q” podaci i testovima „T” podaci).

Tada na primjeru dimenzije tempera-
menta, koju zove CIKLOTIMIJA–SAIZO-

TIMIJA, pokazuje kako se mogu dobiti podaci procjenom promatrača za nekoliko stotina ljudi i kako je takvih (bipolarnih) crta mnogo, ali se faktorskom analizom izlučuje glavnije (faktori najvećeg doprinosa). Kaže nadalje da je na ovoj dimenziji taj faktor nazvan „A”. On određuje **izvornu crtu** (kako je dalje zove) afektotimije spram saizotimije. Tako je na pozitivnoj strani npr. dobroćudnost, pažljivost prema drugima, povjerenje u druge i dr., a na negativnoj strani npr. nepažljivost prema ljudima, krutost i sl. Nakon toga prikazuje kako se ta ista izvorna crta „A” mjeri upitnikom. Upozorava da osim izvorne crte postoje *površinske*, u ovom slučaju psiholozima poznata EKSTRAVERZIJA—INTROVERZIJA. No to je ovdje vjerojatno faktor drugog reda (o tome će kasnije govoriti kao o EKSVIJI—INVIJI).

Crta „A” je značajnije određena nasljedjem i povezana s načinom građe tijela. Kod žena je znatno viša, a i u pojedinim zanimanjima ima takvih ljudi više (nastavnici, socijalni radnici).

Zatim tumači treću izvornu crtu „C” (snaga ega). O drugoj izvornoj crti „B” ne govori, osim što napominje da je ona već otprije poznata kao opća inteligencija i dobro korelira sa stvarnim rezultatima testova, pa ne treba procjena.

Značenje crte „C” je u podržavanju psihoanalitičkog pojma snažnog ega. Tu je i dokazana negativna korelacija s neurotičnošću i strepnjom u raznim eksperimentalnim grupama u SAD i Velikoj Britaniji.

Na pozitivnoj strani (snažan ego) imamo postojanost, osjećajnu smirenost, odsutnost neurotskog zamora, a na negativnoj

nestalnost, impulzivnost, neurotsku zamorljivost i dr. Ta crta prvenstveno zanima kliničare. Sve vrste neurotičara, alkoholičara, narkomana i delinkvenata vrlo su niski u ovom faktoru. Kod raznih opsesija vidimo da bolje rezulate u ovom faktoru dobivaju osobe koje upravljaju i odlučuju (piloti, vatrogasci).

Nadalje razmatra nametljivost spram samopotčinjavanja („E”) te se posebno zadržava na crti „F” koju naziva SURGENCIJA—DESURGENCIJA. U pozitivnom smislu „F” znači surgenciju ili vedrinu, energičnost, pričljivost, spokojnost, društvenost. U negativnom smislu („F” ili desurgencija) to je potištenost, povučенost, tromost, dosadnost, šutljivost, zabrinutost.

Razmatrajući dalje ovu crtu navodi da je ovdje opći nivo inhibicije nametnut pojedincu odgojem. Kod slojeva s većim obrazovanjem surgencija je više ispoljena. Desurgencija ide ukorak s većom sputanošću. Tako su Britanci desurgentniji od Amerikanaca.

Nadalje smatra da treba razlikovati kvalitet društvenosti neke osobe u smislu prevladavanja pojedine izvorne crte. Ako npr. prevladava „A”, osoba je topla, srdačna, blaga, ako „F”, osoba je „život i duša” svakog skupa, duhovita i ističe se.

Nadalje razmatra izvorne crte snage superega, parmiju i premsiju. Izvorna crta „G” — snaga superega u pozitivnom smislu znači pouzdani karakter kao ustrajnost, osjećaj odgovornosti, pažljivost prema ljudima, osjećajnu stabilnost. Negativni smisao snage superega „G” — označuje zavisnost, malodušnost, lakomislenost, nestalnost,

neodgovornost. „G” je nizak kod psihopata, a visok kod neposredno biranih vođa grupa. Visok je kod ljudi nižeg socioekonomskog statusa.

Izvorna crta „H” ili PARIJA–TREKCIJA je u najvećoj mjeri nasljedena. To podržavaju i fiziološki nalazi, npr. E.K.G. kod „H+” osobe pokazuje snažnu srčanu aktivnost i prevladava parasimpatički nervni sistem. „H+” crta znači pustolovnost, snažan interes za suprotni spol, komunikativnost, a obrnuto kod trekcije vidi se plašljivost, samodovoljnost i dr. „H” se smanjuje s godinama starosti. Izvorna crta „I” označuje na pozitivnom polu blagu narav (PREMSIJA), a na negativnom oštru narav (HARIJA). Izgleda da je ta crta pretežno određena kulturom, a ne razlikom temperamenta. Kod djevojčica je češća premsija (zbog prezaštićenosti, te popustljivosti roditelja). Tako čitave kulture mogu biti više harične (npr. Australija) ili premisične (starije kulture u Evropi).

U petom poglavlju razmatra tehnike objektivnog mjerenja ličnosti. Unutar toga posebno obrađuje prirodu izvorne crte OPĆE INHIBICIJE i to dokazuje objektivnim pokazateljima, kao što su psihogalvanski odgovori i druge reakcije izazvane eksperimentalno. Ljudi se razlikuju u ovom faktoru i on je značajno ispod normale kod sociopata, dok je kod neurotičara iznad normale.

Na sličan način razmatra još prirodu izvorne crte MOBILIZACIJA–REGRESIJA. Kapacitet mobiliziranja vještina koje osoba posjeduje (kao pozitivna strana faktora) vrlo je nizak kod neurotika i shizofrenih i znatnije uvjetovan nasljedem.

Nivo strepnje kao CRTA (jer može biti i STANJE!) očituje se u mjerjenjima u jačoj težnji k slaganju, višoj kritičkoj strogosti ili pak cinizmu. Kod osobe s visokim nivoom strepnje mišićna je efikasnost niža. Ovdje se autor upušta u razglabavanje primarnih faktora i faktora višeg reda (koji su organizatori primarnih faktora). Primarni su pak faktori organizatori specifičnih dijelova ponašanja.

Tako npr. faktor strepnje (višeg reda) zasićuje slab ego („C–”) i još neke druge primarne faktore. U pogledu ekstraverzije: introverzije (po Jungu) dobiveni su rezultati u smislu povezanosti ekstraverzije i naklonosti prema ljudima (afektotomija „A+”), pričljivošću („F+” surgencija) i pustolovnošću („H+” parmija). Cattell naziva ovaj faktor malo drugačije: EKSVIJA–INVIJA. Još dalje, osvrće se na praktičnu primjenu i probleme objektivnog testiranja ličnosti.

U šestom poglavlju razmatra finija pitanja mjerenja ličnosti: stanja, instrumente i uloge. Ističe kako PROCJENA ne bi smjela biti važan kriterij za određivanje valjanosti upitnika ili čak testa, no to ona na žalost još uvijek najčešće JEST.

Razna raspoloženja i stanja su nešto više nego neprilike za istraživače ličnosti. Raspravlja o mogućnostima pronalazjenja nekih zakona za tako ćudljive pojave. Za točnost predviđanja nečije ličnosti psiholog mora prije svega uzeti u obzir promjenljivost živog bića, te promjene koje mogu nastati zbog faktora instrumenta, raspoloženja (stanja) subjekta u času mjerenja i konteksta društvene uloge u kojoj se ličnost izražava.

Sedmo poglavlje raspravlja o glavnim osobinama naše dinamičke strukture. Vrlo je važna *motivacija*. Tako je jedna analiza pokazala da su u određivanju školskog uspjeha individualne razlike ličnosti i motivacije otprilike jednako važne kao i individualne razlike u inteligenciji.

U osmom poglavlju autor govori o kliničkom mjerenju sukoba i neprilagodivosti. Već je spomenuto da se po nekim faktorima lako razaznaju neurotičari od normalnih, no ne mogu se razaznati psihotičari od normalnih. Prve radove u ovom području uveo je Eysenck (London, bolnica Maudsley). Ustanovljeno je da neurotičnost nije blaži stupanj one bolesti koja se javlja kao psihotičnost, već sasvim različita po vrsti. Nadalje, neki rezultati kod nametljivosti („E”) nisu uglavnom nađeni u patologiji. Psihopati imaju npr. visoki „E”, a najizrazitiji je kod neurotičara. Nisko „F” (desurgencija) neurotičara je najviše izražena kod depresivnih oblika, ali je svojstvena i većini duševnih bolesti (osim maničnih). Spominje upitnik N.S.Q. (Neuroticism Scale Questionnaire) od 40 stavki za svakodnevne svrhe brze dijagnoze. Zatim još razmatra strukturu ličnosti u raznim podvrstama neurotičara i prestupnika, te ih povezuje s PROFILIMA. Neurotici su češće introverti, a prestupnici ekstraverti. Prestupnici imaju i nizak „C” (ego) i nizak „G” (superego). Nadalje, dimenzije u kojima su prestupnici drugačiji jesu: sklonost da se ide ukorak s GRUPOM, taština, egocentrizam, strepnja i loša prilagodivost, pretjerivanje u reakcijama, i ohola nezavisnost. Potonji rezultati dobiveni su primjenom opće „O–a” baterije ličnosti.

Deveto poglavlje analizira pojam integracije ličnosti. U dijelu kako crte međusobno djeluju autor nastoji pomoću tzv. jednadžba specifikacije objasniti moguće kombinacije crta. Na primjeru omiljenosti u društvu tumači ličnost kod koje je zasićenje crta „A+”, „C+”, „G+” i „I–”. Dodamo li ovdje još i „F+”, osoba će biti još omiljenija.

Osoba koja ima neomiljen tip profila s „F+” (pričljivost i nemirnost) bit će još manje voljena (nego s „F–”, tj. desurgencija). Dakle, jednostavnim zbrajanjem faktora ne može se to objasniti.

Drugi pristup polazi od toga da je jedna crta *snažnija* od druge. Po tom kriteriju su 3 najznačajnije crte A, B i C, a te se u svakodnevnom govoru i najviše koriste kad opisujemo ličnost. Sad se autor opet vraća na hiperprostor. Ljudi se raspoređuju u pogledu crta u smislu normalne raspodjele što znači da se o TIPOVIMA može govoriti tek na krajevima krivulje (npr. INVIJA–EKSVIJA). Srednja grupa ostaje neodređena, a i proizvoljne su točke gdje počinju „TIPOVI”.

Postoje rjeđi slučajevi gdje su nađeni ljudi s nekom posebnom *učestalošću*, pa govorimo o pripadnosti nekom tipu (A, B, C). Pojam TIPJA stječe punu korist kad se ljudi istovremeno okupljaju prema nekoliko karakteristika (rojevi točaka). Prenese li se to u hiperprostor gdje su ljudi prikazani u svim crtama (kao pozicije točaka u prostoru), mogli bi postojati rojevi točaka u ovom prostoru. Oblast u kojoj su obrasci tipa naročito značajni su odnosi ljudi s ljudima. Npr. ljudi iste starosne grupe tendiraju tome da se drže zajedno (od djetinjstva do

starosti). Ukoliko se radi o glavnim izvornim crtama, muškarci i žene, kao dva tipa, prije svega su ljudska bića, a tek sekundarno pripadaju posebnom spolu. Tu postoji pet značajnih razlika (žene su manje nametljive, više su premsične, emocionalnije, konzervativnije i manje same sebi dovoljne od muškaraca).

Kod TIPA dijelovi crta su na određenim nivoima, jer postoji funkcionalna pogodnost za određenu kombinaciju. Tako su ljudi u izvjesnom pogledu zbijeni u „galaksije” u hiperprostoru dimenzija crta.

U desetom poglavlju autor govori o razvoju ličnosti – učenju od klasičnog uvjetovanja nadalje. Zakon efekta je najvažniji kod nagrađivanja i kažnjavanja. No odgajatelji sami nisu uvijek svjesni što zapravo nagrađuju (odnosno kažnjavaju). Svakako je zanimljivo otkriće da se svjesno tvrđenje u obitelji što je ODOBRENO ponašanje ne podudara s onim što se stvarno, (nesvjesno) nagrađuje (nedosljedna „disciplina” u porodicama prestupnika).

U integriranom učenju samokritičnost ima važnu ulogu. U analizi puta prilagođivanja važne su tzv. dinamične raskrsnice (hijazme). Ako pojedinac ne savlada prepreke, postoje razne mogućnosti ishoda.

Za određeno učenje potrebna je i dovoljna „zrelost” živčanog sistema, tzv. najpovoljnije vrijeme.

Jedanaesto poglavlje razmatra testiranje ličnosti u školi, reagiranje društva na to, mjesto psihologa u školi, inteligenciju u odnosu na ličnost, te neke praktične primjene teorije tzv. FLUIDNE i KRISTALIZIRANE opće sposobnosti (inteligencije). Pod kristaliziranom inteligencijom misli se na uvježbana prosuđivanja koje je ličnost stekla primjenom svoje iskonske inteligencije (a to je fluidna inteligencija!). Na mogućnosti pružene školovanjem raspravlja o ličnosti i školskom uspjehu. Na prvom uzrastu afektotimija korelira pozitivno sa školskim uspjehom – dok među studentima podjednake inteligencije saizotimi dobivaju bolje ocjene.

Autor govori o djelovanju motivacije na uspjeh i završava poglavlje razmatranjem o praktičnim pitanjima psihološke službe u školama.

Posljednje (**dvanaesto**) poglavlje govori o mjerenju ličnosti i rješavanju nekih društvenih problema. Tu raspravlja o dijagnostičkom korištenju testova u kliničkom radu, testiranju i psihoterapiji i mjerenju ličnosti u širem programu duševnog zdravlja.